

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 343.28/.29

Доній Н. Є.,

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів;

Томков Н. О.,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

САМОСУД ЯК ФОРМА ПОШУКУ СПРАВЕДЛИВОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Fiat justitia et pereat mundus (Да свершиться правосудие и погибнет мир (лат.))

На основі аналізу історико-правової та філософської джерельної бази представлено деталі до створення філософсько-правової архітектури феномена самосуду як елементу правової реальності й форми пошуку справедливості при «не спрацьовуванні» суду. Вказано, що самосуд в умовах постіндустріального суспільства є даниною минулому, яка виштовхує суспільство до первісних часів. Зазначено, що аргументом тим, хто чинить самосуд, часто є бажання такої своєрідної «справедливості», що нібито вимагає покарання-страждання, еквівалентного тяжкості злочину.

Ключові слова: справедливість, богиня Діке, самосуд, судові інстанції, правосуддя.

Актуальність теми дослідження. Відомий американський футуролог Тоффлер О. у своїй роботі «Третя хвиля» відзначив, що сучасний соціальний простір є світом «само-». Основою такого умовиводу Тоффлера став результат фіксації: в межах новітнього соціуму відбувається перехід від інституціональної допомоги до самодопомоги [21, с. 439–440]. Проявляється вказаний перехід у тому, що інститути, які існували протягом десятиліть – уряд, система медичного обслуговування, освіта, система надання побутових й охоронних послуг – не виправдовують очікувань, провокуючи, в свою чергу, численні ініціативи та групи самодопомоги у сфері медицини, захисту навколишнього середовища,

боротьби зі злочинністю. Останні й є об'єктом найбільшого занепокоєння з боку правознавців, адже поява та функціонування подібних груп є показником того, що держава не впорється з покладеними на неї функціями правосуддя та покарання злочинців, не може гарантувати справедливості, а тому люди у відчай перестають довіряти слідству та органам правосуддя й самі намагаються покарати винних, чим реактуалізують самосуд як форму встановлення справедливості.

Показником реактуалізації самосуду є продукція кіноіндустрії, що доволі часто демонструє сюжети пошуків героями справедливості під час розчарування у рішеннях суду. Поясненням цього явища є те, що «кіно в моральному відношенні консервативне. Воно вимагає якщо не винагороди чесноти, то хоча б співчуття, коли її осягає нещастя. <...> Кіно дотримується міцної, споконвічно народної моралі, що не піддається філософським або іншим сумнівам» [22, с. 91]. Можна стверджувати, що кінематограф як вид мистецтва, по-перше, віддзеркалює присутні в соціальному просторі тенденції, по-друге, відповідає на запити реципієнтів й, по-третє, створювані письменниками і драматургами художні моделі кримінальних колізій часто виконують стосовно кримінальної реальності роль детермінанти злочину.

Постановка проблеми. Людина організована таким чином, що для неї дуже важливо в найрізноманітніших життєвих ситуаціях бути почутою, зрозумілою іншим людям й вона сподівається отримати схвалення відносно своїх думок і дій. Між тим кожна людина також завжди сподівається на справедливість як на те, що протягом всієї історії людства виконувало роль морального регулятора відносин між людьми. Справедливість – це підґрунтя, на якому безконфліктно розігрується життєактивність людини: «*Justitia in suo cuique tribuendo cernitur*» (з лат. – «Справедливість ... кожному віддавати належне»). Водночас не можна забувати, що справедливість одним з елементів свого шлейфу має покарання за її порушення. Утім покарання іноді не настає, а тому, згідно з думкою деяких осіб, його треба власноруч привнести в той соціальний простір, де судові та правоохоронні органи з якихось причин ігнорують вимогу справедливості.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Пошуки справедливості належать до числа найбільш давніх люд-

ських питань й у процесі еволюції та ускладнення організації соціального простору, ідея справедливості як своєрідного механізму виміру й оцінки стану суспільних відносин не втратила своєї актуальності. Однак незважаючи на почастищення випадків самочинства стосовно осіб, які підозрюються у скоєнні злочинів, можна констатувати відсутність у вітчизняній науці та практиці кримінального права і кримінології досліджень, метою яких було б формування універсального поняття самосуду. Останнє актуалізує та підштовхує до роздумів щодо визначення суті феномена самосуд як суб'єктивно визначеного шляху пошуків справедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений нами аналіз джерел, присвячених самосуду, підтвердив думку Безгіна В., що «спеціальних досліджень, присвячених самосудам у дореволюційній і радянській історіографії, практично немає» [1, с. 152]. У той же час ця проблема прямо чи опосередковано розглядалася в науковій історичній, юридичній та художньо-публіцистичній літературі. Можна стверджувати, що інтерес до феномена самосуду на теренах Російської імперії виник наприкінці XIX ст. й особливо зріс у період між двома революціями 1905 та 1917 років. Однак після того, як була встановлена радянська влада, яка нібито пододала всі пережитки імперського минулого, можна відзначити збереження певного наукового інтересу до проблеми самочинного винесення вироку/самосуду. До науковців, які публікували праці з цієї проблеми, належать Богданов В., Бусигін Е., Вестеланд А., Глад Р., Гуцко Д., Зорін М., Колюпанов І., Мартиненко Ю., Михайліченко Е., Оверчук Ю., Петровський В., Самодуров В., Смірнов О., Смикалін О., Федоров С., Чалідзе В., Шатковська Т. та ін. Водночас відзначаємо практично нульовий інтерес серед вітчизняних науковців до самосуду. Причиною відсутності розробок цього феномена, ймовірно, є впевненість, що ця форма правового «неправа» на теренах України не природна й занесена ззовні.

Щодо прізвищ тих, хто звертався до категорії «справедливість», перелік надзвичайно великий, адже ще з часів Стародавньої Греції люди розмірковували щодо Δίκη та її ролі в житті суспільства (рис.).

До кола тих, хто рефлексував щодо справедливості, входять: Аристотель, Гоббс Т., Дворкін Р., Драгоманов М., Кант І., Кістяківський Б., Корнінг П., Ллойд Д., Локк Дж., Макінтайр А., Пла-

тон, Рікер П., Роулз Дж., Спенсер Г., Тарновський Ф., Фрідман М., Хайек А. та багато-багато ін. Серед сучасних науковців хочеться назвати Богданова Д., Клименко Т., Луцького І., Морську Н., Помнікова О., Прокоф'єва О. та ін.

Рис. Барельєф з будинку старої палати Верховного суду США (1886 р.) в штаті Вермонт, на якому зображено фігуру божині Діке (Астрей)

Метою цієї розвідки є долучення до розпочатої побудови «філософсько-правової архітектури» феномена самосуду як елемента правової реальності та форми пошуку справедливості в ситуації «не спрацювання» судових інституцій.

Виклад основного матеріалу. Треба сказати, що поняття справедливості змінюється залежно від того чи іншого суспільного ладу. У випадку, коли йдеться про право на справедливість, коли мається на увазі право на покарання злочинця, то доцільною виглядає згадка тези, що «покарання – фактор культури», а відтак, коріння пошуків справедливості через відплату злом на зло злочинця походять з глибини століть й переплетені зі звичаєм кровної помсти, виникнення якого випереджає появу перших держав на десятки тисяч років.

Як відомо, в житті первісних соціумів діяв комплекс різноманітних приписів і табу, що єдналися під поняттям простого звичаю. Звичай спиралися на традицію, що відображала общинні уявлення багатьох поколінь про світ і людину. Самі звичаї ґрунтувалися на повсякденній філософії, буденній психології, життєвій логіці та

природній справедливості й мали глибоке коріння в суспільній свідомості тих часів. І звичаї, й традиції в архаїчному суспільстві були тісно переплетені. У правовій антропології нерозділений комплекс соціонормативних регуляторів називають мононорматикою, яка у змістовному плані представляє собою сукупність життєвих правил і норм поведінки [2]. За такого «неписаного права» люди демонстрували свою думку не голосуванням, а діями, поведінкою [9, с. 33–34]. В соціальній площині це була надособистісна регуляція: індивід – це виключно частина мікросоціуму (родини, роду, племені, громади), а суб'єкт права – увесь колектив.

Головним способом впливу та соціального контролю в добу Архаїки була суспільна думка, що, як лакмусовий папірець, проявляла уявлення про належне та справедливе. Можна стверджувати, що це був потужний регулятор поведінки, заснований на загальноприйнятих у просторі певного соціуму моральних нормах і цінностях. У випадку порушення встановлених правил суспільного існування застосовувались достатньо жорстокі санкції: фізична розправа, вигнання чи смерть. Особливими способами відновлення справедливості були кровна помста, самосуд (самочинство), різного роду випробування (ордалії). При цьому діяв принцип таліону, що означав еквівалентну відплату, «відплату тим самим». Усі моменти, що були пов'язані з вирішенням конфліктів і відновленням справедливості, носили публічний характер і здійснювались у присутності великою кількістю свідків – як з метою залякування неслухняних, так і з метою запобігання актам масового насильства. Однак це поширювалось винятково на соціум, а за межами соціуму подібні дії схвалювались [16, с. 58–60, 69–74].

Відтак, можна говорити про те, що індивідуальні потреби самоствердження та волевиявлення, що лежать в основі будь-якої правової дії, ігнорувалися, а дієвість приписів мононорматики, забезпечувалась двома елементами: схваленням усього колективу (суспільною думкою) та системою неписаних правил, дозволів і заборон.

В Античності спочатку греками, а з часом й римлянами принцип справедливості був визнаний основою держави, адже вона існує заради «кращого життя своїх громадян» і тому має втілювати право і справедливість. Вказані категорії визнавались взаємодоповнюючими концептами, або навіть більше – вони були синонімами,

кожен з яких мав певний відтінок. Такий висновок є логічним, адже за сенсом і за етимологією «справедливість» (*justitia*) виходить із «права» (*jus*), що означає наявність в соціальному просторі правового початку, який є виразником правильності, імперативності та необхідності. Відомий учений радянської доби Дурманов Н. зазначив, що таке трактування означає, що ми маємо справу «зі справедливостю, що включає в себе й правосуддя» [10, с. 126]. Це зовсім не свідчить про те, що грецький поліс забезпечував усім його мешканцям однаково справедливий комплекс прав і свобод, бо виключно голова родини, повноправний громадянин, виступав у системі правових установок як «людина-держава» й часто сам вершив суд і самосуд над близьким оточенням.

Таким чином, можна також пояснити чому любомудри Античності (Платон, Аристотель та ін.) вказували, що розуміння справедливості суб'єктивне. Проте зазначимо, на думку Платона, а потім й римляни це відзначали (напр., Цицерон), різниця в розумінні має точку дотику: справедливість є необхідністю кожному надавати належне. Опора на подібне трактування справедливості дозволила в подальшому вести мову про те, що будь-які кроки на шляху пошуку справедливості є необхідними і вони відповідають ситуації порушення балансу справедливості, а відтак їх мета – відновлення цього балансу.

Соціальна практика змінювалась й згодом англійський філософ Гоббс Т., додаючи нових елементів до теорії справедливості, спробував розвести види справедливості стосовно людини і дій, реалізованих людиною. Гоббс почав з того, що зазначив, що справедливість і несправедливість мають подвійний сенс: «вони мають різне значення стосовно осіб і до дій. У застосуванні до дій *справедливе* означає зроблене по праву, *несправедливе* – зроблене проти права. Той же, хто зробив щось *справедливе*, називається тому *невинним*, а не *справедливим*, того ж, хто скоїв дещо *несправедливе*, ми називаємо тому *винуватим*, а не *справедливим*» [5, с. 306]. Подвійність справедливості мала б сигналізувати, що її пошуки вимагають ретельного аналізу щодо того, що треба оцінювати з позиції порушення балансу справедливості. Гоббс також наполягав, що справедливість будується як правова відплатна вимога [6, с. 173], адже «видавати закон – значить створювати причину справедливості й примушувати до справедливості» [4, с. 592].

Ще далі пішли французькі просвітники в особі Руссо Ж.-Ж. Згідно з поглядами Руссо Ж.-Ж. ідеал справедливості кристалізується з двох прагнень людини – перетворитися на самостійну особистість, трансформувавшись у той саме час на частину якогось великого суспільного цілого. Руссо зазначав, що прагнення до справедливості виникло ще в архаїчні часи та означало перехід людини з природного стану в громадянський, коли інстинкт, який до певного часу визначав поведінку в природному стані, був замінений справедливістю/законом, що, в свою чергу, надало діям і вчинкам людини того нормативного, морального характеру, якого у неї раніше не було. Руссо пояснює: «як можна змусити людей захищати свободу одного з них, не обмежуючи свободи інших? і як задовольнити суспільні потреби, не шкодячи власності тих приватних осіб, яких примушують сприяти цьому? <...> З допомогою якогось незбагненного мистецтва вдалося знайти засіб підпорядкувати людей, щоб зробити їх вільними? <...> Як може виявитися, що вони підкоряються, а ніхто не велить; що вони служать і не мають пана; коли насправді вони тим більш вільні, що при уявному підпорядкуванні ніхто не втрачає своєї свободи, нічого, крім того, що може шкодити свободі іншого? Ці чудеса творить Закон. Одному тільки Закону люди зобов'язані справедливістю і свободою; цей рятівний орган волі всіх відновлює в праві на природну рівність між людьми; цей небесний голос вселяє кожному громадянину приписи розуму громадського і навчає його, діючи відповідно до правил власного свого розуміння, не бути при цьому в суперечності з самим собою» [18, с. 116].

І все – здається, настав лад, відносний порядок і правда, й здавалося б, людство пройшло похмуру добу покарання, яке лякає, що було притаманно добі панування приватно-індивідуалістичних начал та характеризувало звичаєве право. Однак, хоча західні дослідники, як правило, відносять самосуд до типових форм звичаєвого права й вважають його таким, що є або «продуктом дикого свавілля і невігластва», або «проявом народної культури» [23, с. 233–239; 25, с. 64], він як прояв правового світогляду, як форма «неправа» виявився недоторканим у своїх основах і надто живучим у правосвідомості індустріального та постіндустріального суспільства.

Розглянемо це в площині вітчизняної реальності й почнемо зі звернення до лінгвістики. Якщо звернутися до етимолого-лінгвістичної структури слов'янського слова «самосуд», то можна побачити, що воно складається з двох слів: «сам» і «суд», тобто провадження суду самостійно, індивідуально. Даль В. І. дає наступне пояснення слову «самосуд»: «самоуправство, свавільна розправа; суд в своїй справі; самосуд і самосудец – самоправно свавільців. <...> Самосуд – не суд» [7, с. 15]. Аналогічне визначення представлено й у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови»: «Самосуд – самочинна розправа (без відома властей і без суду) над злочинцем чи запідозреним у злочині» [3, с. 1291].

Дослідники звичаєвого права XIX ст. намагалися визначити місце й роль самосуду в народному житті, особливо звертаючись до практики самосудів у Сибіру, де імідж державних органів був слабким, а через значні відстані між населеними пунктами й суд був довгим. Тому-то, мабуть, і вказував Оршанський І., що самосуди трималися на добровільному підпорядкуванні усіх селян законам громади і відповідали народним уявленням про справедливість [15]. Найчастіше самосуд був мірою покарання у відношенні конокрадів й передбачав «вбиття цвяхів у голову і дерев'яних шпильок під нігті і також нещадне биття навіть до смерті; і бувало, що за велике злодійство або конокрадство призначалося повішення, розстріл, або ж злодія вбивали руками або палицею; в деяких випадках справа закінчувалась тим, що злодія січуть на сході та відпускають» [19, с. 281]. Та все ж таки він не був надто поширений, і як зазначив відомий російський криміналіст та історик права професор Загоскін М. у своїй промові, що була зачитана на річниці Казанського університету в 1892 р., русичу «чуже <...> суворе відношення до злочинця взагалі» [11, с. 10].

На доказ цієї тези можна навести факт, що справедливим в Київській Русі самосуд вважався за дуже вузьке коло злочинів: найчастіше – крадіжку чужого. Руська правда дає казуальне визначення самосуду й винятково у відношенні до крадія: «Аще убьють татя на своем дворе, либо у клети, или у хлева, то тот убит; аще ли до света держать, то вести его на княж двор; а оже ли убьють, а люди будуть видели связан, то плати в немь» [17, с. 49]. Двінська уставна грамота 1397 р. розвиває більш давнє

розуміння: «А самосудъ то, кто изымавъ татя съ поличнымъ, да отпустить, а собе посуль возьметь, а наместники доведаются по заповеди, ино то самосуд; а опрочъ того самосуда нетъ» [8, с. 181]. Тож, право Київської Русі визначає самосуд виключною мірою здійснення правосуддя не уповноваженою особою в той момент, коли княжий суд недоступний.

Руську Правду можна вважати певним продовженням лінії давньоримських Законів XII таблиць, які передбачали застосування *jus talionis* щодо злочинця за скоєне каліцтво «*Si membrum rupsit, – гласит закон, – talio esto*» (VIII, п.2: «Якщо нанесе каліцтво і не поміриться з [потерпілим], то нехай і йому самому буде нанесено те ж саме» [13, с. 31]) та санкціонували самосуд над нічним крадієм (VIII.12: «Якщо той, хто скоював у нічний час крадіжку, вбитий (на місці), то нехай вбивство (його) буде вважатися правомірним») [13, с. 32]. Дещо еволюціонувавши, набувши сили й форми, римська законодавча практика розпочала тактику відходу від самосуду, що й демонструє видозміна вказаного формулювання, яке представлене в «Сентенцій сину» давньоримського юриста III ст. Юлія Павла: «Якщо хто-небудь нічного чи денного злодія, який захищався зброєю, уб'є, по цьому закону не відповідає; однак краще вчинить той, хто схопить його, доставить для передачі магістратам» (кн. 5, XVIII Про викрадачів худоби, п. 2) [24, с. 135]. У цьому можна вбачити кроки у спробі переведення винесення вироку винятково під юрисдикцію легітимної влади.

Однак кроки залишилися кроками, адже викоринити повністю самосуд в жодній країні не вдалося. Більш того, самосуд еkleктично вписався в ситуацію постмодерну, ситуацію постіндустріального соціального простору, в якому, здається, когнітивність і моральність головують над емоційністю. Самосуд практично реконструює певні архаїчні структури в контексті постіндустріального суспільства, й ми можемо говорити, що в даному випадку мова йде про універсальне явище, про відтворення певної схеми, яка спрацьовує тільки тому, що в умовах такого простору така «філософська чеснота», як справедливість, не стала домінуючою вказівкою щодо поведінки й так і затрималася в колі недосяжних категорій. Справа в тому, що каральне правосуддя (а воно, як відомо, головною задачею бачить встановлення провини) захищає, в першу чергу, державу й ігнорує факт, що жертви злочину потребують відновлення почуття безпеки

та довіри до людей. Тож, коли надія на «допомогу для відновлення порушеної правди» [20, с. 442] з боку держави лишається надією через те, що держава не задовольняє більшість потреб жертв злочину, в дію вступає ідол – стародавній принцип таліону, який і підштовхує людину до здійснення самосуду. І тут ми повністю погоджуємося з твердженням західного історика Фрайерсона К.: «Самосуд представляє <...> реакцію на протиправні дії, які вимагали відгуку ззовні – від формальної законодавчої системи» [25, с. 65].

І коли йде мова про перейняття людиною на себе повноважень судової та караючої влади, то гуманітарні ідеали й цивілізованість відходять на другий план, а самосуд як феномен, що фактично стоїть на перетині таких феноменів як «кровна помста – кара – справедливість», виходить з тіні. Чому саме так? Бо в контексті масового збайдужіння питання про справедливість виникає винятково, коли індивід відчув порушення правди й сприйняв це як встановлення несправедливості, а відтак, заради відновлення балансу справедливості забажав покарати й знищити (фізично чи соціально) того, хто уявляється злодієм. Тож там, де кара не вчиняється стосовно особи, злочин якої згідно із суспільними уявленнями, заради відновлення справедливості, заслуговує жорсткого покарання, заявляє про себе той тоффлерівський феномен «само-» – самосуд.

Фактично самосуд – це ілюзія справедливої відплати, це невинуватана жорстокість далеко не ідеального суспільства, що роздирається суперечностями й не справляється з породжуваною ним самим злочинністю. Однією з причин живучості самосуду нам здається людська «гра в Бога», поширення якої розпочалося з моменту означеного Ніцше Ф. як «смерть Бога». Вдаючись до самосуду, людина грає в того, хто володіє абсолютною істиною щодо злочину й знає краще за інших міру винуватості. Крім того, мораторій на смертну кару за найбільш тяжкі злочини, який був введено більшістю країн світу, не позбавив людину потягу до переживань, які вона зазвичай відчувала при переживанні ситуації правди, справедливості, тих емоцій, що підносять людину до рівня античної Діке, богині, яка тримає терези і яка точно знає, хто винен.

Висновки. Досягнення справедливості є однією з одвічних ідей та прагнень людства. Протягом століть оцінювалися і будуть оцінюватися з позицій справедливості або її відсутності (несправедливості) багато систем, законів, соціальні інститути. Аргументом тим,

хто чинить самосуд, часто є бажання «відплати», такої своєрідної «справедливості», що нібито вимагає покарання-страждання, еквівалентного тяжкості злочину. Відтак, самосуд для його adeptів виглядає формою регулювання насилля, необхідність в якій відпадає в тому соціальному просторі, де присутній ефективний апарат закону і де реалізується застосування закону, покликаного контролювати насилля. Цілком впевнено можна говорити, що самосуд – це данина минулому, яка виштовхує суспільство до рівня первісності, тож, на жаль, до сьогодні зберігає актуальність думка, що була озвучена наприкінці XIX ст.: «Самосуд як був стихійним проявом людської злоби й ненависті з прадавніх часів, так ним і залишився» [13, с. 910]. Такий песимістичний фінал підштовхує до дискусії: «Може, людині не завжди треба прагнути справедливості/правосуддя заради спасіння мікро- і макрокосмосу (людини і світу)?» й, сподіваюся, окреслює поле для подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Безгин В. Б. Крестьянский самосуд и семейная расправа (насилие в жизни русской деревни конца XIX – начала XX в.) / В. Б. Безгин // Вопросы истории. – 2005. – № 3. – С. 152–157.
2. Васянович О. А. Правовий звичай як форма права у сучасних правових системах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. А. Васянович; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2010. – 18 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додатками і доповненням) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
4. Гоббс Т. О свободе и необходимости / Т. Гоббс // Гоббс Т. Соч. в 2-х т. ; пер. с лат и англ.; сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В. В. Соколов. – М. : Мысль, 1989. – Т. 2. – С. 574–611.
5. Гоббс Т. Основы философии. О гражданине / Т. Гоббс // Гоббс Т. Соч. в 2-х т. ; пер. с лат и англ.; сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В. В. Соколов. – М. : Мысль, 1989. – Т. 2. – С. 270–506.
6. Гоббс Т. Основы философии. О теле / Т. Гоббс // Гоббс Т. Соч. в 2-х т. ; пер. с лат и англ.; сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В. В. Соколов. – М. : Мысль, 1989. – Т. 2. – С. 66–219.
7. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х т. / Совмещен. редакция изданий В. И. Даля и И. А. Бодуэна де Куртенэ. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2008. – Т. 4. С-V. – 576 с.
8. Двинская уставная грамота // Российское законодательство X–XX вв.: в 9-ти т.; под. общ. ред. д-р юрид. наук, проф. О. И. Чистякова.

– М.: Юрид. лит., 1984. – Т. 2 Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. – С. 180–186.

9. Дигесты Юстиниана. Избранные фрагменты в переводе и с примечаниями И. С. Перетерского / отв. ред.: Скрипилев Е. А.; редкол.: Корецкий В. М., Нерсисянц В. С., Скрипилев Е. А. (отв. ред.), Штаерман Е. М. – М.: Наука, 1984. – 456 с.

10. Дурманов Н. Д. Понятие преступления / Н. Д. Дурманов; отв. ред. д-р юрид. наук М. Д. Шаргородский. – М.: Изд-во АН СССР, 1949. – 315 с.

11. Загоскин Н. П. Очерк истории смертной казни в России / Н. П. Загоскин. – Казань: Типография Императорского ун-та, 1892. – 112 с.

12. Клименко Т. М. Справедливость как принцип уголовного права / Т. М. Клименко // Общество и право. – 2012. – № 3 (40). – С. 314–318.

13. Маяк И. Л. Римское общество по законам XII таблиц / И. Л. Маяк // Хрестоматия по истории Древнего Рима: учебн. пособие для вузов по спец-ти «История» / сост.: И. А. Гвоздева, И. Л. Маяк, А. Л. Смышляев и др.; под. ред. В. И. Кузищина. – М.: Высш. школа, 1987. – С. 25–33.

14. Нечаев В. Право обычное / В. Нечаев // Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. – СПб., 1898. – Т. XXIV. – С. 910–912.

15. Оршанский И. Г. Народный суд и народное право / И. Г. Оршанский // Журнал гражданского и уголовного права. – 1875. – № 4. – С. 214.

16. Рулан Н. Юридическая антропология / Н. Рулан; пер. с франц. под общ. ред. проф. А. И. Ковлера; отв. ред. В. С. Нерсисянц. – М.: Изд-во НОРМА, 1999. – 172 с.

17. Русская Правда: краткая редакция [текст по академическому списку Правда Роськая] // Российское законодательство X–XX вв. в 9-ти т.; под. общ. ред. д-р юрид. наук, проф. О. И. Чистякова. – М.: Юрид. лит., 1984. – Т. 1 Законодательство Древней Руси. – С. 47–49.

18. Руссо Ж.-Ж. О политической экономии / Жан-Жак Руссо; пер. А. Д. Хаютина и В. С. Алексеева-Попова // Руссо Ж.-Ж. Трактаты; изд. подгот.: В. С. Алексеев-Попов, Ю. М. Лотман, В. А. Полторацкий, А. Д. Хаютин. – М.: Наука, 1969. – С. 109–141.

19. Сборник народных юридических обычаев: Записки Императорского русского географического общества по отделению этнографии. – Т. XVIII. ; под ред. П. А. Матвеева, С. В. Пахмана. – СПб.: Тип. В. Киришбаума, А. С. Суворина, 1878. – Т. 1. – 1070 с.

20. Соловьев В. Оправдание добра / Владимир Соловьев; отв. ред. О. А. Платонов. – М.: Ин-т русской цивилизации, Алгоритм, 2012. – 656 с.

21. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер; пер. с англ., научн. ред. П. С. Гуревич. – М.: АСТ, 2004. – 261 с.

22. Хейзинга Й. Тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга // Хейзинга Й. Тени завтрашнего дня. Человек и культура. Затемненный мир; сост.,

пер. с нидерл. и предисл. Д. Сильвестрова ; коммент. Д. Харитоновича. – СПб. : Изд-во Ивана Лимбаха, 2010. – С. 17–170.

23. Френк С. Народная юстиция, община и культура крестьянства 1870–1900 / С. Френк // История ментальностей и историческая антропология. Зарубежные исследования в обзорах и рефератах. – М.: РГГУ, 1996. – С. 233–239.

24. Юлий Павел Пять книг сентенций к сыну / Юлий Павел // Юлий Павел. Пять книг сентенций к сыну. Фрагменты Домиция Ульпиана ; пер. с лат. Е. М. Штаерман ; отв. ред. и сост. Л. Л. Кофанов. – М. : Зерцало, 1998. – С. 8–155.

25. Ханкевич О. И. Формы регулирования общественной и частной жизни в древности / О. И. Ханкевич // Право и демократия : сб. науч. тр. Вып. 22 / редкол. : В. Н. Бибило (гл. ред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2011. – С. 1–16.

26. Frierson C. Crime and Punishment in the Russian Village: Rural Concepts of Criminality at the End of the Nineteenth Century / C. Frierson // The Slavic Review. – 1987. – Vol. 46. – № 1. – P. 55–69.

Доний Н. Е., Томков Н. А.

САМОСУД КАК ФОРМА ПОИСКА СПРАВЕДЛИВОСТИ: ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

На основе анализа историко-правовой и философской источниковой базы представлены детали к созданию философско-правовой архитектуры феномена самосуда как элемента правовой реальности и формы поиска справедливости при «не срабатывании» суда. Указано, что самосуд в условиях постиндустриального общества является данью прошлому, которая выталкивает общество к первобытным временам. Отмечено, что аргументом тем, кто оказывает самосуд, часто есть желание такой своеобразной «справедливости», якобы требует наказания страдание, эквивалентного тяжести преступления.

Ключевые слова: справедливость, богиня Дике, самосуд, судебные инстанции, правосуддя.

Donii N. Ye., Tomkov N. O.

LYNCHING AS A FORM OF JUSTICE SEARCH: PHILOSOPHICAL AND LEGAL ANALYSIS

On the basis of the analysis of historical and legal and philosophical sources, details for the creation of the philosophical and legal architecture of the phenomenon of lynching as an element of legal reality and the form of justice seeking in the case of "not functioning" the court are presented. It is pointed out that the lynching in conditions of a post-industrial society is a tribute to the past, which pushes the society to primitive times. It is noted that the argument for those who commit suicide often is the desire for such a kind of "justice", which allegedly requires punishment and suffering, equivalent to the gravity of crime.

Key words: justice, goddess Dike, lynching, judicial authorities, Justice.